

cevher fî nebzetin min esrâri sûreti'l-Kevşer adıyla Şam'da Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır (nr. 5881). **19. Kaşide-tü'bni Ebî Şerîf** (Brockelmann, GAL, II, 24).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Kıyâme", 23; Sehâvî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmî*, I, 134-136; Süyûtî, *Naẓmü'l-İkÿân*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 26; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), I, 16-18; Gazî, *el-Kevâkibü's-sâîre*, I, 102-105; *Keşfü'z-zunûn*, I, 70, 124, 259, 372; II, 1148, 1153, 1157, 1936-1937, 2005-2006; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 118-120; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 26-27; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 25; *İzâhu'l-meknûn*, I, 391; Tünekî, *Mu'cemü'l-muşannefiîn* (nşr. Siddîk Kemâl el-Mekkî), Beyrut 1344/1925, IV, 419-420; Brockelmann, GAL, II, 24-25; *Suppl.*, II, 13; Kehhâle, *Mu'cemü'l-m'ellifîn*, I, 88; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü'ş muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1404/1984, IV, 167; Ali Refîî, "İbn Ebî Şerîf", *DMBİ*, II, 663-664; *Mu.Fs.*, I, 42-43.

ALİ ÖZEK

İBN EBÛ ŞERİF, Kemâleddin (كمال الدين ابن أبي شريف)

Ebû'l-Meâlî Kemâlüddîn
Muhammed b. Muhammed
b. Ebî Bekr el-Makdisî
(ö. 906/1500)

Şâfiî âlimi.

5 Zilhicce 822 (23 Aralık 1419) tarihinde Kudüs'te doğdu. Mâlikî âlimlerinden Ebû'l-Abbâs İbn Avcân el-Ömerî'nin torunudur. Babasının yanında iyi bir eğitim görerek yetişti. İbn Hacer el-Askalânî, Necmeddin İbn Cemâa, Ebû'l-Kâsım en-Nüveyrî, Muhibbüddin İbn Nasrullah el-Bağdâdî, Şemseddin İbn İmrân onun ders aldığı hocalardan bazılarıdır. Kur'an-ı Kerîm'den başka bazı ilimlere dair temel eserleri ezberledi. 844 (1440) yılında Kahire'ye giderek öğrenimini sürdürdü ve İbnü'l-Hümâm'ın derslerine katıldı. İzzeddin Abdüsselâm el-Bağdâdî, Sa'deddin İbn-nü'd-Deyrî, Alâ el-Kalkaşendî ve İbn Hacer el-Askalânî'den çeşitli kitapları okudu. İbn Hacer, yazdığı icâzetnâmesinde onun fetva verebilecek derecede yetişmiş bir âlim olduğunu belirtmiştir. 846'da (1442) Kudüs'e dönen İbn Ebû Şerîf burada ders okutmaya başladı. Kardeşi Burhâneddin İbn Ebû Şerîf, İbn Kâsım el-Gazzî, Ebû'l-Yümn el-Uleymî, Zeyneddin ez-Zerkeşî, Takıyyüddin el-Kalkaşendî onun tanınmış öğrencilerindendir. 853 (1450) yılında hacca gitti. Mekke ve Medine'de Takıyyüddin İbn Fehd, Muhibbüddin et-Taberî, İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî ve diğer bazı âlim-

lerden hadis dinledi. Hacdan döndükten sonra Kudüs'te Salâhiyye Medresesi'nde müderris olarak görevlendirildi. Salâhiyye Medresesi şeyhi Garsüddin Halîl el-Kinnânî ile Şehâbeddin el-Umeyrî arasında çıkan anlaşmazlıkta Umeyrî'yi destekleyince buradan ayrılmak zorunda kaldı ve Kahire'ye gitti. Ancak durumu emîre anlatması üzerine aynı medreseye yeniden tayin edildi ve iki yıl süreyle hem yönetici hem müderris olarak görev yaptı. 878'de (1473) bu görevinden alınıp yerine İbn Cemâa'nın getirilmesi üzerine ilmi faaliyetlerini evinde sürdürdü. 881'de (1476) Kahire'ye yerleşti. Müeyyediyye ve Kâmiyye medreselerinin yanı sıra Eşrefiyye Medresesi'nde müderrislik ve yöneticilik yaptı. Başarılarıyla halkın ve Sultan Kayıtbay'ın takdirini kazandı. Şöhreti kısa zamanda bölgeye yayıldı. Farklı mezheplere mensup çevrelerde fetvalarına itibar edilip eserleri okutuldu (Ebû'l-Yümn el-Uleymî, II, 709). 900 (1495) yılında Salâhiyye Hankahı'ndaki eğitim ve öğretimi islah etmekle görevlendirildi; burada sûfîlerle yaptığı toplantılar sonunda meselelerin çözümü için programlar hazırladı. Bu faaliyeti başarılı sonuç verince Cevheriyye ile diğer bazı medreselerde benzer çalışmaları yürütmekle görevlendirilip bunları da başarıyla gerçekleştirdi. 25 Cemâziyelevvel 906'da (17 Aralık 1500) Kudüs'te vefat etti. Kâtib Çelebi ile Leknevî ölüm tarihini 905 (1499) olarak kaydederler (*Keşfü'z-zunûn*, I, 749; II, 1667; *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 234).

İbn Ebû Şerîf, hemen hemen bütün İslâmî ilimlerde geniş bilgi sahibi bir âlim olup daha çok kaleme aldığı şerh ve hâşiyelerle tanınmıştır. Öğrencilerinden Ebû'l-Yümn el-Uleymî hocasının aynı zamanda şiir yazdığını nakleder (*el-Ünsü'l-celîl*, II, 710). Sehâvî de onun zekî, hafızası ve muhakemesi güçlü, öğrencileriyle ilmi tartışma yapmayı seven ve rivayetlerine güvenilen bir âlim olduğunu belirtir (*ed-Ḍav'ü'l-lâmî*, IX, 64-66). İbn Ebû Şerîf, Eş'ariyye'ye mensup olmasına rağmen Mâtürîdî âlimi İbnü'l-Hümâm'ın *el-Müsâyere*'sini şerhederek Mâtürîdiyye çevrelerinde de tanınmıştır. Tasavvuf da ilgilenmiş ve silsile itibarıyla Abdülkâdir-i Geylânî'ye ulaşan bazı sûfîlerden hırka giydiği rivayet edilmiştir.

Eserleri. 1. *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere fi'l-akâ'idü'l-münciye fi'l-âhire*. Hem Eş'arî hem Mâtürîdî âlimlerince medreselerde okutulan eserin sa-

dece İstanbul'daki kütüphanelerde elliyi aşkın yazma nüshası bulunmaktadır (meselâ bk. Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 650-652; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2320, Cârullah Efendi, nr. 1047, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 839). İbn Kutluboğa'nın şerhiyle birlikte yayımlanan eserin (Bulak 1317; Bağdad 1962) ofset baskısı da yapılmıştır (İstanbul 1979). 2. *el-Ferâ'id fî halli şerhi'l-Akâ'id*. Teftâzânî'nin eserine yapmış bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 209, Esad Efendi, nr. 1159, Süleymaniye, nr. 755; İÜ Ktp., AY, nr. 2835). 3. *el-Es'ile ve'l-ecvibe tete'alâk bi-leyse fi'l-imekân ebda' mimmâ kân* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2707/6). İbn Ebû Şerîf bu eserini, bazı Eş'arî ve Hanbelî âlimlerinin, Gazzâlî'nin mevcut kâinattan daha mükemmeline yaratmanın imkânsız olduğu yolundaki sözüyle Mu'tezile'ye ait "aslah" görüşünü benimsediğini ileri sürmesi ve Burhâneddin el-Bikâî'nin bu iddiayı destekleyen bir risâle kaleme alması üzerine yazmıştır. İbn Ebû Şerîf risâlesinde aslah telakkisine yöneltilen eleştirileri kabul etmekle birlikte Gazzâlî'ye atfedilen sözün onun tarafından söylenmiş olamayacağını, bu sözü söylemiş olsa bile bununla ilâhî irade ve kudreti sınırlandıran bir mânâyı kasdetmemesi gerektiğini, buna aykırı düşen görüşlerin isabetli sayılamayacağını belirtir. Sehâvî, bu risâleyi yazdığı için İbn Ebû Şerîf'in bir müddet Kahire'den sürgün edildiğini nakleder (a.g.e., IX, 66). 4. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl*. Beyzâvî'ye ait eserin Fâtîha sûresi tefsirine yapılmış bir şerhtir. Bazı kaynaklarda *Kıṭ'a 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*, *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* gibi adlarla da anılan eserin (Ebû'l-Yümn el-Uleymî, II, 710; Şevkânî, II, 222-223) bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcuttur (nr. 1817). 5. *Tefsîrü'l-âyeteyn min sûreti'l-Bakara*. Sürenin son iki âyetine dair bir risâledir (*Fihrisü'l-hizâneti't-Teymûriyye*, III, 163). 6. *Ta'liḳa 'alâ emâkin mine't-tenzîl* (a.g.e., a.y.). 7. *Hâşiye 'alâ Şerhi'n-Nuḥbe*. İbn Hacer el-Askalânî'ye ait hadis usulüne dair eserin hâşiyesidir. Yazma nüshalarında *Neticetü'n-nazar fî Şerhi Nuḥbeti'l-fiker* (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 147), *Ta'liḳa 'alâ Şerhi'n-Nuḥbe* (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 157) gibi adlarla geçer. 8. *ed-Dürerü'l-levâmî' bi-tahrîri Cem'î'l-cevâmî'*. Tâceddin es-Sübkî'nin usûl-i fıkha dair eserine Celâleddin el-

Mahallî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir (İÜ Ktp., AY, nr. 2251; Fas 1312). 9. *İt-hâfû'l-aḥşâṣ bi-fezâ'il-i-Mescidi'l-aḥşâṣ*. Kudüs'ün tarihi, surları, müslümanlarca fethedilmesi, önemli yerleri, Mescid-i Aksâ'nın yapılışı ve faziletleri, Dimaşk'ın faziletleri gibi konuları ihtiva eder. İbn Ebû Şerîf'in yegâne telif eseri olup 875 (1470) yılında Kudüs'te yazılmıştır. Çeşitli yazma nüshaları bulunan eserin (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 522) Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki nüshası (Veliyyüddin Efendi, nr. 465) müellif hayatta iken istinsah edildiği halde kapağında yazar adı yanlış olarak Şehabeddin Ahmed el-Minhâcî şeklinde yazılmıştır.

İbn Ebû Şerîf'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şavbü'l-gamâme fi irsâli tavâti'l-imâme; Feyzü'l-kerem 'alâ 'abidi'l-kavm fi nazm-i'l-hikem; Kıt'a 'alâ Şahih-i'l-Buḥârî; el-İs'âd bi-şerhi'l-İrşâd* (İbnü'l-Mukrî el-Yemenî'nin Şâfiî fikhına dair eserinin şerhidir); *Kıt'a 'alâ Şafveti'z-zübed* (Şehabeddin İbn Raslân'a ait fikhla ilgili eserin şerhidir); *Şerh 'alâ Fuṣûli İbni'l-Hâ'im* (ferâize dair *el-Fuṣûl-i'l-mühimme*'nin şerhidir); *Şerh 'alâ Muḥtaşari't-Tenbîh* (İbnü'n-Nakîb'in Şâfiî fikhına dair *Muḥtaşarü't-Tenbîh* adlı eseri için yazılmış bir şerh olup eksiktir); *Kıt'a 'alâ Şerhi'l-Minhâc* (Nevevî'nin fikhla ilgili *Minhâcü't-tâlibin*'ine ait şerhin bir bölümüne yapılmış hâşiyedir); *el-Fetâvâ; Şerhu's-Şifâ'* (Kâdî İyâz'ın eserinin bir şerhi olup tamamlanmamıştır). Müellifin ayrıca Kudüs'e dair bazı şiirler yazdığı nakledilir (Gazzî, I, 12).

BİBLİYOGRAFYA :

Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, *İthâfû'l-aḥşâṣ bi-fezâ'il-i-Mescidi'l-aḥşâṣ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 465, vr. 197b; a.mlf., *el-Müsâmere*, İstanbul 1979, s. 2-3; a.mlf., *el-Es'île ve'l-ecvibe tete'allâḥ bi-leyse fi'l-imkân ebda' mimma kân*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2707/6, vr. 110*-111b; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, IX, 64-67; Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, Kahire 1866, II, 706-711; Abdülkâdir el-Ayderûsî, *en-Nürü's-sâfir*, s. 41-42; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 11-13; *Keşfü'z-zunûn*, I, 193, 749; II, 1667; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 29-30; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 222-223, 243-244; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 234-235; Brockelmann, *GAL*, II, 98; *Hediiyetü'l-ârifin*, II, 222-223; *Fihrisü'l-hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire 1369/1950, III, 163; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 196; Cezzâr, *Medâhîl-i'l-mü'ellifin*, II, 779; Muhammed Habîb el-Hile, *et-Târîh ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 167-169.

İLYAS ÇELEBİ

İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû Bekir

(أبو بكر ابن أبي شيبة)

Ebû Bekr Abdullâh
b. Muhammed b. Ebî Şeybe
İbrâhîm el-Absî el-Kûfî
(ö. 235/849)

el-Muşannef adlı
eseriyle tanınan hadis hâfızı,
müfessir ve tarihçi.

159'da (776) Kûfe'de doğdu (Hatîb, X, 66). Benî Abs'in mevlâsı olup üçüncü dedesinin Havstî diye anılması, ailenin aslen Belhli olduğunu ve muhtemelen Arap soyundan gelmediğini göstermektedir. Erken yaşta hadis tahsiline başladı, on dört yaşında iken Kadî Şerîk b. Abdullâh'tan hadis dersi aldı. Kûfe, Basra, Rey ve Bağdat ile Hicaz bölgesindeki ilim merkezlerinde tahsilini sürdürdü. Abdullah b. Mübârek, Halef b. Halife, Cerîr b. Abdülhamîd, Muhammed b. Fudayl, Vekî' b. Cerâh, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi muhaddislerden hadis okudu. Talebeleri arasında Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Sa'd, Bakî' b. Mahled, İbn Vaddâh, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimler yer almaktadır. Babası, dedesi, iki kardeşi Ebû'l-Hasan Osman ve Kâsım ile oğlu İbrâhîm ve yeğeni Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman da tanınmış birer muhaddis olmakla beraber ailenin en ünlü şahsiyeti kendisidir. İbn Ebû Şeybe'nin hadis bilgisini kardeşi Osman'dan üstün bulan Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn onu sadûk diye nitelendirmiş, Ebû'l-Hasan el-İclî ve Ebû Hâtim er-Râzî de sika olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zür'a er-Râzî ve Sâlih Cezere gibi kendisini yakından tanıyan hadis münekkitleri de hâfızasının çok güçlü olduğunu belirtmişlerdir.

İbn Ebû Şeybe'nin olgunluk dönemi, Mu'tezile mezhebinin devlet idaresine hâkim olduğu yıllara (813-847) rastlamakta olup Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah, daha önce Me'mûn'un başlattığı ve Mu'tasım-Billâh ile Vâsiḥ-Billâh'ın devam ettirdiği dinî ve siyasî sahalarda uygulanan devlet politikasını kökten değiştirmeye karar verince Mu'tezile politikasının izlerini silmek üzere yardımlarına başvurduğu hadis ve fıkıh âlimleri arasında İbn Ebû Şeybe ile ağabeyi Osman da vardı. Halifenin bol maaş ve tahsisat bağladığı bu ekipten, Mu'tezile ve Cehmîyye'ye ait görüşleri reddeder mahiyetteki hadislerle

rûyet hakkındaki hadisleri halka anlatmasını istemesi üzerine İbn Ebû Şeybe Bağdat'taki Rusâfe Mescidi'nde 30.000'i aşan kalabalığa ders verdi (a.g.e., X, 67; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 125). Kaynaklar, ayrıca onun Kûfe'de bir sütunun dibinde uzun zaman ders verdiğini kaydeder (Hatîb, X, 69; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 124). Bu sütun Kûfe Valisi Velîd b. Ukbe tarafından yaptırılan caminin sütunu olmalıdır (bu caminin sütunları dibinde ders veren sahâbîler için bk. Hâkim, s. 191-192; ayrıca krş. Yardım, I, 138-139).

İbn Ebû Şeybe, Ebû Hanîfe'nin mezhep ve metoduna karşı olup bu konudaki muhalefetini *el-Muşannef* adlı eserinin son tarafında "Kitâbü'r-Red alâ Ebî Hanîfe" adlı bir başlık altında ifade etmiş (XV, 148-282); Kâsım b. Kutluboğa *el-Ecvibe 'an i'tirâzâtı İbn Ebî Şeybe 'alâ Ebî Hanîfe*, Zâhid Keversî de *en-Nüketü't-târiḫe fi't-teḥaddüs 'an rudûdi İbn Ebî Şeybe 'alâ Ebî Hanîfe* (Kahire 1365) adlı çalışmalarıyla onun bu konudaki görüşlerini reddetmiştir. İbn Ebû Şeybe 8 Muharrem 235'te (2 Ağustos 849) vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Muşannef* fi'l-eḥâdiṣ ve'l-âşâr*. İbn Ebû Şeybe'nin, hadislerle sahâbe sözleri ve tâbiîn fetvalarını senedleriyle birlikte topladığı ve konularına göre tertip ettiği en hacimli eseri olup kaynaklarda *el-Müsned* adıyla kaydedilen kitabının da bu eser olduğu belirtilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1711). Çeşitli baskıları arasında Abdülhâlik el-Efgânî (I-XV, Karaçi 1406) ve Kemâl Yûsuf el-Hût'un (I-VII, Beyrut 1409/1989) neşirleri anılabilir. 2. *Kitâbü'l-İmân*. İman ve İslâm'a dair 139 hadis ve haberi ihtiva eden ve *el-Muşannef*'teki "Kitâbü'l-İmân"ın bazı tertip farklarıyla rivayetinden ibaret olan eser, Nâsirüddin el-Elbânî tarafından Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-İmân*'ı, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb'in *Kitâbü'l-İlm*'i ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *İktizâ'ü'l-İlm el-ḥamel*'i ile birlikte (Dimaşk 1385/1966), daha sonra da müstakil olarak (Beyrut 1403/1983; Küveyt 1405/1985) yayımlanmıştır. 3. *Kitâbü'l-Edeb*. Bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunan eserin (Mağrib, nr. 78/7) *el-Muşannef*'in "Kitâbü'l-Edeb" bölümünün ayrı bir rivayeti olması muhtemeldir. Eser üzerinde Muhammed Rızâ el-Kahvecî'nin Pencap Üniversitesi İdâre-i Ulûm-i İslâmiyye Bölümü'nde bir doktora tezi hazırladığı (Lahor 1989) kaydedilmektedir (*Fihrist-i Maḥtûṭât-i Pi eyc Di ve Em ey 'Ulûm-i İslâmiyye: 1952-1989*, s. 11). 4. *Kitâbü't-*